

...likvidøffig og
...en ekte russisk
...Pasikurov er en
...og sløst. I to
...
...
...Privatn var
...hans. Dette
...bondsønnen
...Russland
...og
...blom
...liv

100474

DATEN SOM

IKKKE VILLE

HJEM

Ivan Pasjkurov (til høyre) var oversersjant i det russiske artilleriet under Den annen verdenskrig.

V Tekst: Egil Ulateig
Foto: Håkon Bonafede

I landsbyen Bolsjoje-Soldat-skoje, hvor han var født, trodde de han var død. Men etter å ha opphørt å eksistere i 35 år, stod han en vinterdag igjen mellom de umalte trehusene ute på den bølgende svartjordssletten.

Av brev visste han at moren bare kunne ane et gråskimmer av dagene. Men

ikke at sønnen steg inn i det fattigslige landet, før han hadde fått sagt et ord, løftet hun det rynkede ansiktet og sa mildt:

— Kom til meg, lille Ivan.

— Men hvordan kan du vite at det er meg? spurte den hjemvendte sønnen overrasket.

— Slikt vet en mor alltid, sa hun og ba ham sette seg.

Deretter begynte hun å skjelle ut den 52 år gamle sønnen fordi han hadde vært så lenge borte.

Nå er sønnen blitt 69 år og lever alene i en liten leilighet i en stor boligblokk midt i Oslo. Ivan Pasjkurov fra Kursk fylke, hvor også Nikita Khrusjtsjov ble født, er en borger av to verdener.

Han er blitt pensjonist og hele arbeidslivet sitt har han tilbrakt i Norge, mest som tømmermann. Men i årene hans banker blodet like russisk som i ungdommen og en stor

del av hjertet hans suger næring av den fruktbare svartjorden i barn- dommens verden.

Ivan Pasjkurov har en kropp som en gammel tømrer. Hodet hans er kraftig og rundt og lyst som månen. Under den solide pannen glitrer øynene, blå som et norsk fjellvann — eller en russisk elv.

Han er en mann av stor beskjedenhet og sier at han ennå ikke behersker det norske språket skikkelig. I virkeligheten har han et ordforråd som er langt rikere enn vanlige nordmenns.

Hvorfor sitter denne mannen fra Kursk i en leilighet ved Trondheimsveien i Oslo?

Svaret på det spørsmålet er historien om Ivan Pasjkurovs dramatiske skjebne; en av vår tids millioner uskyldige ofre. Han ble bare født på feil tidspunkt i feil land og derfor fratatt muligheten til å bestemme retningen av sitt eget livsløp.

— Slekten min har vært bønder så lenge det finnes erindringer om den. Vi var ikke rike, og vi barna måtte alle henge i fra vi var små. Men gården vår var den mest moderne i landsbyen Bolsjoje-Soldat-skoje; vi eide både treskemaskin og slåmaskin. Det ble vår skjebne. Da Josef Stalin satte ut i livet sin hensynsløse kollektivisering av landbruket, kom vi under rubrikken kulakker. Det betød at vi mistet alt vi eide og stod i fare for å bli utryddet.

Det hjalp ikke at faren min frivillig sluttet seg til det nye kollektivbruket. En dag stormet formannen inn i huset vårt, rev ned et vakkert teppe som hang på veggen og brølte:

— Vi skal tilintetgjøre dere som gale hunder!

Far ble kastet ut av kollektivbruket og satt i fengsel. Vi måtte bo i en jordhytte. Men vi overlevde, i motsetning til millioner andre slike som oss. Under hele oppveksten min følte jeg at jeg på en måte ikke hørte til i Sovjet. Jeg var «fiende av arbeiderklassen».

Likevel fikk jeg gå på skole, helt til 10. klasse. Det var i 1939 og vi flyttet til Simferopol på halvøya Krim ved Svartehavet. Samme høst ble jeg innkalt til militærtjeneste i Den røde hær. Mor fulgte meg til jernbanestasjonen. Hun gråt og sa:

— Hjertet mitt føler at det kommer til å ta mange år før vi treffes igjen. Det blir krig.

Da hadde Hitler allerede invadert Polen, men han og Stalin var ennå venner. Mor forsvant ut av synsvidden på perrongen og jeg så henne ikke igjen før 35 år senere.

I slutten av april 1941 var jeg oversersjant i artilleriet og befant meg like utenfor Minsk i Hvite-Russland. En dag fikk vi utlevert 120 skarpe skudd og gassmasker og ble kommandert om bord på jernbanevogner som satte seg i bevegelse vestover, mot den nye grensen til Tyskland. Pravda hadde sluttet å omtale Hitler i rosende vendinger.

Den 21. juni, under oppstillingen om kvelden, spurte en soldat om det ville bli innvilget permisjoner for å dra inn til nærmeste by. Det kvasse svaret fra generalmajorren lød:

— Det er strengt forbudt å forlate leiren. Den som bryter ordren, vil bli stilt for krigsrett.

Fem og en halv time senere gikk

(Forts. neste side)

Forts. fra foregående side

Hitlers divisjoner til angrep på Den røde armé og «Den store fedrelandskrigen» begynte. For meg, som for millioner av andre russere, gikk en verden i graven og en annen, kaotisk, vill og forvirrende, oppstod. Den endret hele min tilværelse, for resten av livet.

I bølge på bølge stupte tyske bombefly mot stillingene våre, siden beskjøt de oss med mitraljøser. Infanteristene våre kjempet en desperat kamp, til slutt mann mot mann med bajonetter. Tapene var forferdelige. Vi artillerister stod og ventet på å gi folkene våre støtteild, men i stedet kom ordre om retreat. Vi så ikke ett eneste sovjetisk fly eller en panservogn i krigens åpningsfase. Alt var deprimerende. Luftwaffe behersket himmelen fullstendig. Jeg holdt på å søke tilflukt i en kirke, sammen med hundrevis av andre, men ombestemte meg i siste liten. Sekunder senere lå den i ruiner med hundrer av døde i steinhaugene.

Jeg flyktet unna bomberegnet ned mot en elv og kjente plutselig et stikk i kneet. Da jeg snudde meg, så jeg at det lå en blodstrime i gresset bak meg; jeg var blitt truffet av en splint. Neste morgen ble jeg tatt til fange og ble tvunget ut på en marsj som varte i tre døgn og endte i en leir ved byen Suvalki ved grensen mellom Polen og Litauen.

Hver dag døde om lag 200 fanger. Likene ble lagt i hauger midt i leiren og hentet med lastebil en gang i uken. Det fantes ingen brakker, vi gravde oss hull i jorden og levde som rotter. Utover høsten økte dødeligheten til 2500 om dagen og jeg bestemte meg for å flykte, samme hvor farlig det var.

Min venn Grisja ble meiet med mens han skulle forserer piggråden. Ved et under klarte jeg å unnsnippe, bare for å bli angitt av en polakk noen dager senere.

Jeg ble banket og sparket i timevis, men jeg tilstod ikke at jeg var en rømling; det hadde betydd døden. Litt senere var jeg tilbake i Suvalki. Der ble jeg gjenkjent av en tysk feldwebel. Jeg visste det, og kameratene mine visste det, det var som å få opplest dødsdommen. Vi kunne se galgene fra leiren.

Jeg skulle dø sammen med to andre russere og var i ferd med å føres bort, da en gruppe høyere offiserer kom forbi. En av dem sparket borti meg og spurte:

— Sprichst du Deutsch?

Jeg hadde faktisk studert tysk på skolen og svarte at jeg snakket dårlig, men forstod godt.

— Synd at du må dø så ung, du har så blå øyne, sa offiseren. Men noen minutter senere kom feldwebelen og åpnet håndjernene og

skrek: — Vekk, vekk! Jeg gråt resten av dagen.

Noen uker senere, i slutten av oktober 1941, ble jeg satt i land fra båten «Polonjia» på en kai langt nord i verden. Jeg var kommet til Ørlandet ved Trondheimsfjorden, sammen med 184 andre fanger. Vi marsjerte om lag en halv mil gjennom bygda, noen nordmenn gråt åpenlyst ved synet av oss. Så stanset vi foran en treetasjes trebygning som stod på påler halvt ute i sjøen. Jeg kalte det «Dødshuset».

Vi var helt utmattede av sult og mishandling, men ble satt til å flytte jord fra den ene enden av plassen utenfor huset til den andre. De tyske vaktene brølte og slo hele tiden. Men verst var en norsk ingeniør. Jeg vet navnet hans; han lever ikke lenger. Han skrøt av at han hadde vært glødende kommunist og arbeidet i Sovjet. Nå var han like glødende nazist og skulle hjelpe Hitler og Quisling å bygge det nye Europa.

Han gikk omkring med et tre meter langt spyd med jernspiss: Dette stakk han hardt inn i fangene, så hardt at noen holdt på å forblø. Denne nordmannen var den verste sadisten jeg møtte under krigen.

Vi, fangene i Dødshuset, ble som et barometer for krigens gang. Jo verre det gikk for tyskerne i øst, jo mer brutalt ble vi behandlet. Det var som om de tok hevnen på oss for alt de led i øst.

Også her på Ørlandet kretset tankene våre stadig om flukt. Det var stadig noen som forsvant, men de fleste ble tatt, en del etter å ha blitt angitt av norske nazister. De som ble fakkert, ønsket at de var blitt skutt med det samme. Mange ble ødelagt for alltid av torturen.

Da våren kom, så vi ut som skjeletter. Min største frykt var å komme på sykstua, for der overlevde de færreste. Men en dag fortalte tolken vår at vi skulle reise til et ukjent sted i Norge.

Vi ble forseglet i godsvogner på Trondheim stasjon og sent en natt tumlet vi ut på Dombås. Dette jernbaneknutepunktet var viktig for tyskerne i Norge og det krydde av soldater. Leiren vår lå i en furuskog ved siden av et kjempemessig ammunisjonslager for å trygge den mot britisk bombing.

Som i Dødshuset på Ørlandet var livet mitt dominert av kampen for ikke å sulte i hjel. Parolen til oss russere var: «Stjel alltid og overalt fra tyskerne — rør ikke norsk eiendom.» De store mestrene i dette faget kalte vi «sjakaler». *Nikolaj Jeremenko*, en bokser fra Kiev, tilhørte denne gruppen. Han

Barndoms- hjemmet i landsbyen Bolsjoje-Soldatskoje ligger i dag i ruiner.

stjal bare fine ting. Blir du tatt, er straffen den samme, var hans begrunnelse.

— Den som marsjerer syngende gjennom livet, kommer aldri til å gå under, skrev en russisk dikter. Men det var ikke lett å få det til i leiren på Dombås. Jeg ville likevel ikke være ærlig dersom jeg sa at livet alltid var mørkt.

Vi organiserte fester med sang og dans og når *Ivan Tantsjuk* stemte i med «Dnepr synger og gråter og den sinte vinden stemmer i», samlet nordmenn seg utenfor vinduet og lyttet.

Også fra Dombås forsøkte vi å rømme. Vi visste stedet lå nærmere Sverige enn Ørlandet, men vi var omgitt av høye, ugjestmilde fjell og en veldig tysk styrke. Straffen for flukt var døden, eller straffebataljon på Lillehammer. De som opplevde det siste, ønsket ofte det første.

En gang ble to torturerte rømlinger stilt opp foran oss under oppstilling. Kamerater måtte hjelpe dem til å stå oppreist. Kommandanten, overløytnant Kellerman, vendte seg mot meg, som var tolk, og brølte:

— Slå rømlingene, ellers vil hele leiren bli hardt straffet!

Jeg svarte nei så voldsomt at jeg ble redd mitt eget svar. Kommandanten truet med kollektiv straff, men da trådte en svær tartar som het Sadikov fram og sa han gjerne dengte landsmenn. Sadikov var bokser og visste hvor han skulle slå, uten å skade alvorlig. Slik reddet han hele leiren.

Det ble vår 1944 og merkelig nok levde jeg. Også vi oppe i fjellet ved Dombås skjønnte at krigen gikk mot nederlag for tyskerne. Hitler erklærte total krig og vi merket det på flere måter. En av dem var at mange av oss ble overført til Lillehammer, Norges største fangeleir.

Dit kom det offiserer fra den såkalte Vlasov-armeen, russere som ville slåss på Hitlers side for å befri Sovjet fra kommunismen. En av dem var oberst Morosov og han forsøkte å overtale meg til å verve meg hos tyskerne, de trengte sårt språkkyndige folk.

Valget var greit: Det ble sagt at tyskerne ville slakte ned alle russiske krigsfanger dersom det ble kam-

-Synd du må dø så ung, du har så blå øyne, sa den tyske offiseren

per i Norge. Å gå i deres tjeneste stod som en sjansje til å overleve. Etter tre år i fangenskap, eide jeg ikke styrke nok til å stå imot. Jeg visste det ville få følger for livet mitt etter krigen, men jeg ville leve. Dessuten hadde jeg som mål å ta meg over til mine egne og kjempe mot tyskerne.

Jeg reiste under bevoktning til Oslo og ute på Skøyen, hvor tyskernes største intendanturlager i Norge lå, ble jeg kledd opp fra topp til tå i SS-uniform og gitt et polsk navn, Josef Palkin fra Breslau. Siden ble jeg innlosjert på Nesodden sammen med tre nordmenn og to tyske meteorologer; de to siste skulle utdanne oss i faget sitt. Etter noen uker fikk vi vite at den ene nordmannen, som kalte seg *Ludvig Kiberg*, og jeg skulle til en øy som het *Bjørnøya*. De sa den lå litt utenfor Bodø. En dag kom en fin, ung offiser som tydelig arbeidet for etterretningen og ga oss en bok med tegninger av allierte båter og fly. Det var konvoifarten til Murmansk vi skulle rapportere om, ved siden av været. Jeg var blitt spion mot mitt eget land.

Jeg kunne ikke tåle nordmannen jeg skulle leve sammen med i ensomheten på *Bjørnøya*. Senere fikk jeg vite at han egentlig het *Leif Utne* og var fra *Kiberg* i Finnmark. Han hadde meldt seg til tjeneste som partisan for Sovjet og deltok i en gruppe som kalte seg «Ludvig». Den ble avslørt av tyskerne i Finnmark, og den unge gutten fikk valget mellom døden og forræderiet. Da jeg møtte Utne, opplevde jeg ham som tyskernes lydige tjener.

Vi ble satt i land på den vesle, ugjestmilde øya i slutten av oktober 1944. Vi hadde med oss en mengde utstyr og proviant for seks

På Den røde plass i 1974. Da var det 35 år siden Ivan hadde vært i Russland.

måneder, til og med brennevin og tobakk. Første natten sov vi under åpen himmel og jeg opplevde det ubeskrivelige nordlyset.

Ludvig, som jeg kalte ham, utnevnte seg til sjef. Men for det meste holdt vi oss hver for oss. Det eneste gode jeg kan si om ham, er at han var en dyktig kokk. Etter en tid begynte han å drikke mye og satt ofte og lekte med Mauser-pistolen sin. Han pleide å sikte på meg og si med et smil:

— Vær ikke redd Palkin, jeg skal ikke drepe deg, ennå.

Jeg skjønte at mannen kunne bli farlig og gjorde alt for ikke å tirre ham. Men jeg forberedte meg i det stille på en konfrontasjon. Samtidig forsøkte jeg å kontakte mine egne, både via radiosenderen og ved å skyte opp varselraketter. Men det var forgjeves.

Det ble vår og Ludvig snakket om at det nok ble bare en av oss som ville vende tilbake til fastlandet. En dag, da han var full som vanlig, beordret han meg til å sette

gummibåten vår på sjøen. Han ville ha fersk fisk til middag. Jeg pumpet opp båten, men da jeg skulle skyve ham på sjøen, skrek Ludvig:

— Kom deg opp i båten, Palkin! Det er en ordre.

Det var en vakker, blikkstilte dag og ideelt for fiske. Men plutselig dro Ludvig opp brennevinflasken, tok seg en diger slurk og beordret meg til å gjøre det samme. Han stod oppreist i den vesle båten og gynget. Jeg var livredd og akkurat da jeg skulle rope et varsko til ham, gikk båten rundt og jeg kjente det iskalde vannet rundt meg og over meg. En stund trodde jeg aldri jeg skulle nå stranden, men til slutt klarte jeg å kravle opp på stranden hvor jeg besvimte. Ludvig så jeg aldri mer.

Jeg kravlet omsider tilbake til stasjonen og lå der i flere døgn med feber, lange perioder i bevisstløs tilstand. Endelig klarte jeg å få sendt en melding til Tromsø og ble bedt om å holde meg klar, de ville sende en ubåt etter meg.

Den ankom midt i april og noen dager senere møtte jeg den samme etterretningsoffiseren i Oslo som innlosjerte meg på Hotell Norrøna i Grensen. Jeg kastet den tyske uniformen i en søppelkasse og betalte

betjeningen for å få tak i nye, sivile klær til meg. Ingen brydde seg mer om meg og slik hadde det seg at da freden kom, drev jeg alene i Oslos gater, uten å vite hva jeg skulle foreta meg, men med en voldsom glede inni meg over å ha overlevd den store krigen. Jeg kaller det ennå et mirakel. Og på samme tid følte jeg meg redd; jeg hadde angst for fremtiden.

For min krig var langt fra over.

De første fredsnettene sov jeg på benker i Slottsparken; det var milde vårnetter. Så våget jeg meg ned i Universitetsaulaen, hvor Røde Kors delte ut mat. Man måtte registrere seg, og da Røde Korsfolkene så hvem jeg var, sa de jeg måtte dra til en leir på Etterstad for russere. Da jeg kom dit, oppdaget jeg at leiren stod under diktatorisk kommando av en sovjetisk offiser som het major Trosov. Han ga blåffen i norske myndigheter og opprettet en tremannsstol i leiren som avsa beinhårde dommer over frigitte fanger.

Trosov sørget for at jeg ble arrestert og av alle steder sendt til Grini hvor jeg delte celle med en nordmann som het Johan Paulsen og hadde kjempet på Østfronten, for Hitler. Bare kort tid etter kom en norsk hjemmefrontsoldat som stilte meg noen spørsmål og deretter slapp meg fri.

Denne gangen sa Røde Kors at jeg burde melde meg på Møllergata skole. Det var stedet for sånne som meg. Og det forstod jeg raskt; skolen var stinn av folk som hadde like dårlig samvittighet som meg. De hadde enten vervet seg til tjeneste for tyskerne eller gått inn i Vlasov-armeen. Vi levde alle i konstant frykt.

Men så dukket det opp en gruppe unge, flotte russiske kvinner i Røde armé-uniformer og med løytnants grad. De snakket innsmigrerende med oss og sa vi burde absolutt vende hjem. Sovjetstaten trengte oss, og alt vi måtte ha gjort under krigen var nå tilgiitt. Og det var nettopp dette ordet som fikk tvilen i meg til å vokse.

Hvorfor skulle jeg tilgis? Fordi jeg ikke hadde latt meg drepe, heller enn å gå i tysk tjeneste?

Ryktene svirret, men jeg visste ikke da at det fantes 83 000 løslatte krigsfanger fra Sovjet i Norge. Og det tok ennå mange år før jeg fikk vite at så å si alle som vendte hjem, ble dømt til minst ti års fengsel. Noen fikk dødsdom. Det ble ikke gitt amnesti før i 1955, etter Stalins død.

Jeg ønsket av hele mitt hjerte å se familien min igjen. Men jeg var kulakksønn og jeg hadde «sviktet». Utpå høsten hadde jeg bestemt meg for å bli i Norge og like før det siste toget med russere rullet ut fra Østbanestasjonen, med kurs for Sibir, snakket jeg med en ukrainer.

— Gå til Grünerløkka skole,

der holder London-polakkene til. Si du er polakk og lær deg polsk fort som länden!

En polsk kaptein tok imot meg og sa at utsiktene mine var små. Major Trosov kom ofte til skolen og finkjemmet den for russere. Men kapteinen ga meg en sjanse. På noen minutter var jeg for annen gang i mitt liv forvandlet til polakk, denne gangen het jeg Josef Bielecki, født i Suvalki, byen hvor jeg hadde vært fange.

Neste møtet mitt med den fryktede Trosov skjedde i Birkelunden, rett utenfor skolen. Han kom flyende rett bort til meg og skrek:

— Vi skal nok få tak på deg, din fordømte forræder. Du skal ende i galgen!

Fire dager senere dukket han opp på skolen, denne gangen sammen med en norsk hjemmefrontmann.

— Denne mannen er ikke polakk. Han er russler og vi kjenner ham, brølte han med fingeren rettet mot meg.

Men nå var jeg godt forberedt. Den polske kapteinen stilte meg spørsmål, på polsk, som jeg besvarte på prikkfritt polsk. Alt ble oversatt for hjemmefrontmannen som til slutt nikket og var tilfreds. Trosov raste, men jeg hadde bestått prøven. Jeg var nå Josef Bielecki, en «displaced person», og det forble jeg i 15 år. Den som til slutt avslørte meg var overvåkings-sjef Asbjørn Bryhn.

Da hadde jeg lenge vært gift med en kvinne fra Østerdalen og stiftet familie. Men jeg hadde begynt å skrive i et sovjetisk blad som het «Fedrelandets røst». For jeg følte meg ikke som noen forræder og jeg hatet ikke mitt land; jeg bare avskydde Stalin og det han stod for. Derfor ville jeg, i motsetning til mange andre, ikke flykte lenger unna enn Norge. Jeg ville være i nærheten av mitt land.

Det virket også som om Sovjet hadde tilgiitt meg, for rundt midten av 1960-tallet ble jeg kontaktet av en mann ved ambassaden i Oslo. Han tilbød meg gode betingelser for å jobbe for det sovjetiske firmaet Konela i Drammen. Men jeg forstod at mitt virkelige arbeid ville være å drive ulovlig virksomhet i Norge, og takket nei.

Men det er først nå, takket være Gorbatsjovs glasnostpolitikk, at jeg våger å fortelle historien om mitt underlige og kanskje tragiske liv.

Nå er jeg tilfreds. Jeg bor alene her, men jeg har voksne barn som er helt norske. Så ofte jeg vil, kan jeg reise til Sovjet, mitt andre hjemland og besøke de slektningene som ennå er i live.

— Og det var bare mor som skjelte meg ut for å ha vært så lenge borte, avslutter Jurij Pasjkurov, som også har skildret sin dramatiske skjebne i boka «Tapte år» (Falken forlag, 1990).